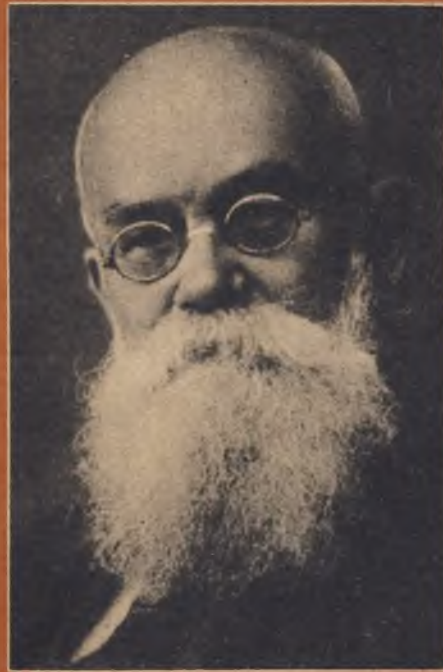

1-3
'96 **АРХІВІ
УКРАЇНИ**

hrushevsky.nbu.gov.ua

СІЧЕНЬ-
ЧЕРВЕНЬ

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

**Із статті С.Єфремова
“На сторожі національної
гідності”**

Хай хоч яка величезна заслуга вченого історика,
що вперше істинним світлом освітив наше минуле,
але не менше й заслуга громадянина, що осяває
теперішнє на шлях до майбутнього. Бувають навіть
моменти, коли, можливо, почесніше робити історію,
а не писати її. Що ж дивного, коли в такій
переважно живій і чуйній людині,
як М.С. Грушевський, перше завдання на час
відсунуло й заступило друге?

*Український історик. – 1995. – № 1-4 (124-127). – С. 172
(переклад О.Рибалка).*

На першій сторінці обкладинки –
академік М.С. Грушевський.

1-3 '96 АРХІВИ УКРАЇНИ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ВИДАЄТЬСЯ З 1947 р.

№ 1-3 (238) 1996

СІЧЕНЬ – ЧЕРВЕНЬ

Видавництво
“Українознавство”

З М І С Т

До наших читачів	3
Архівна грушевськіана	
СОХАНЬ П.С. Творча спадщина М.С.Грушевського і сучасність	4
ГИРИЧ І.Б. Неопубліковані матеріали з київської архівної спадщини М.Грушевського	7
ЦДАГО України	
ПИРИГ Р.Я. Грушевськіана у фондах архіву	12
ЦДІАК України	
ПІСЦОВА Л.З. До історії фонду Грушевських	16
ПАНОВА М.А., ПАНТЮХОВА О.Б. “Ваш люблячий... М.Грушевський” (маловідомі документи з родинного архіву)	18
МАТЯШ І.Б. “Одну потіху маю – в своїй доньці...” (з листів М.С.Грушев- ського до К.М.Грушевської)	29
МИЦИК Ю.А. Д.І.Яворницький – М.С.Грушевському	38
ЦДІАЛ України	
МАРТИНЕНКО О., СВАРНИК Г. Документи і матеріали Михайла Грушевського у фондах архіву	43
ЦДАВО України	
ЩУСЬ О.Й. Березень-листопад 1917 року в житті М.Грушевського- державотворця	48
Держархів Одеської області, Відділ рукописів і стародруків Одеської державної наукової бібліотеки ім.О.М.Горького	
ХМАРСЬКИЙ В.М., БЕЛОУСОВА Л.Г. М.С.Грушевський і одеські науковці	61
Державний архів СБУ	
ПРИСТАЙКО В.І., ШАПОВАЛ Ю.І. Михайло Грушевський у світлі невдомих документів ГПУ-НКВД	69
Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського	
КІРЖАЄВ С.М. Спадщина Михайла Грушевського	79

Документ без коментаря. З протоколу розпорядчого засідання Археографічної комісії ВУАН від 4 серпня 1930 р.	86
Державні архіви Російської Федерації	
ПАПАКІН Г.В. Документи архівосховищ Російської Федерації про М.С.Грушевського	87
БІЛОКІНЬ С.І. "Справа про висланого з Галичини... професора М.Грушевського" (з фондів Держархіву Ульяновської області)	92
ПАСЬКО І.В. З петербурзьких адресатів М.С.Грушевського: листи до О.О.Шахматова (за матеріалами архіву Російської академії наук у С.-Петербурзі)	98

На допомогу архівістам

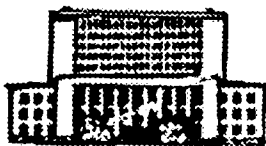
Типове положення про архівний підрозділ державного органу, органу місцевого самоврядування, державного підприємства, установи і організації	110
Типове положення про експертну комісію державного органу, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації	112

Інформація та хроніка

ПАВЛОВА О.Ф., МЯГКИЙ І.М., ШЕПЕЛЮК В.М. У ЦДАМЛМ України ..	115
ПОКІДЧЕНКО Л.А. "І оживе добра слава, слава України..."	116
ШЕВЧЕНКО С.І. Науково-практична конференція у Кіровограді	118

Підготовлено і видруковано на комп'ютерному і друкарському обладнанні, наданому Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського Національної академії наук України Українським науковим інститутом Гарвардського університету та Фондом Катедр Українознавства (ФКУ). Програма українознавчих досліджень, фундатором якої є ФКУ, фінансується за рахунок благодійних пожертв українських громад США і Канади.

В рамках державної програми видання фінансується
Державним комітетом України з питань науки і технологій.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Б.В.ІВАНЕНКО (головний редактор), Г.В.БОРЯК (заступник головного редактора), Л.М.ВАСЬКО (заступник головного редактора), Л.А.ДУБРОВІНА, В.С.ЛОЗИЦЬКИЙ, К.Є.НОВОХАТСЬКИЙ, Г.В.ПАПАКІН, Р.Я.ПИРИГ, П.С.СОХАНЬ, В.С.ШАНДРА, Н.М.ЯКОВЕНКО, М.А.ПРИТИКІНА (технічний редактор)

Адреса редакції: 252601, Київ-110, МСП, Солом'янська, 24.
Тел. 277-45-22.

МП "Офорт". Миронівська друкарня, вул. Леніна, 48.
Здано до набору 05.06.96. Підписано до друку 19.02.97.
Формат паперу 70x108 1/16. Офсетний друк. Умовн. фарбо-відб. 10,82.
Умовн. друк. арк. 10,5. Обл.- вид. арк. 10,43. Наклад 1200. Зам. 668

"Архіви України", №1-3. Науково-практичний журнал. Видається з 1947 р.

Свідоцтво про реєстрацію: КВ №5 від 07.09.93.

Редакція не завжди поділяє точку зору авторів публікацій.

Засновники – Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського Національної академії наук України.

До наших читачів

Шановні читачі! Це число “Архівів України” – особливе. Редколегія і редакція часопису переслідували мету охарактеризувати на його сторінках документальну спадщину М.С.Грушевського, 130-річчя від дня народження якого відмічається цього року, що зберігається в архівах України та за її межами. З огляду на це, відмовившись від традиційної рубрикації, в основу розміщення матеріалів номера покладено принцип місця зберігання документів ювіляра.

Ще за радянських часів “Архіви України” одними з перших звернулися до теми “Грушевський як історик і політичний діяч”, опублікувавши огляд його архіву у фондах ЦДІА України у м.Києві. Пізніше, до 125-річчя від дня народження М.С.Грушевського, на сторінках журналу було видрукувано ряд матеріалів про видатного історика, підготовлених на базі документальних джерел ЦДАГО України, ЦДІАК України, ЦДАМЛМ України та ін.

Сподіваємося, що матеріали цього числа зацікавлять читачів, стануть у пригоді численним дослідникам, усім, кого цікавить постать Великого Українця.

АРХІВНА ГРУШЕВСЬКІАНА

ТВОРЧА СПАДЩИНА М.С.ГРУШЕВСЬКОГО І СУЧАСНІСТЬ

За останні п'ять-шість років видано вже більше двадцяти книжок М. Грушевського, майже завершена перепублікація фундаментальної "Історії України-Руси" (лишається 1,5 томи), вийшов у світ шеститомник "Історія української літератури" (в тому числі й останній архівний примірник цього серіалу). Коли додати до цього ще й "Очерк истории Киевской земли от Ярослава до сер. XIV в.", "Очерк истории украинского народа", "Ілюстровану історію українського народу", "Барське староство" та ін., може скластися враження, що спадщину великого вченого українському народові вже повернуто і лишається лише довідати публіцистичні твори й історичні студії, розкидані по різних літературних і наукових часописах, і, таким чином, борг перед М. Грушевським буде нами сплачений.

Насправді ж, треба ствердити: ми лише наблизилися впритул до наукового опрацювання колосального й різноманітного, але не введеного до наукового обігу матеріалу, – архівної спадщини М. Грушевського. А це передусім два величезні щоденники історика, його неопубліковані прозові й поетичні твори, надзвичайної джерельної ваги епістолярна спадщина Великого Українця і, сподіваємося, віднайдуться з часом рукописи продовження "Історії України-Руси" та "Історії української літератури".

Без перебільшення можна відзначити, що саме в цих документальних матеріалах М. Грушевський постає перед нами на повний зріст, як людина – громадсько-політичний діяч, організатор усього українського життя кінця ХІХ – початку ХХ ст. Отже, зараз першочерговим завданням є якнайскоріше видання щоденників, спогадів і листування вченого.

Нагальність цього завдання, здається, зараз усім зрозуміла, і про це свідчить низка спорадичних публікацій різних уламків епістолярної спадщини й щоденників М. Грушевського у київських, львівських та закордонних журналах і наукових збірниках. Між тим, відсутність координації між різними установами й окремими дослідниками призводить до певної хаотичності в цих публікаціях, відсутності єдиних археографічних правил видання, випадковості в обранні документів для публікації.

Є надія, що святкування 130-літнього ювілею М. Грушевського стане поштовхом для започаткування правильного, дійсно наукового, серійного видання епістолярної спадщини вченого. Воно вбачається як багатотомне, об'єднане єдиним поліграфічним виконанням, видання, що включатиме як листи М. Грушевського, так і листи до нього. На жаль, у більшості випадків не вдається сполучити листи обох адресантів і тому, за прикладом Східноєвропейського дослідного інституту ім. В. Липинського – СХЕДІЛ, що видає епістолярію В. Липинського, доречним буде подавати епістолярну

спадщину М. Грушевського у двох підсеріях: 1) листи вченого; 2) листи його кореспондентів.

У журналах “Архіви України”, “Київська старовина”, “Записки НТШ”, “Український історик”, “Старожитності” вже опубліковані окремі з цих листів. Очевидно, їх необхідно ще раз звірити з оригіналами (бо не всі публікації здійснено на належному рівні) і подати за алфавітним порядком у відповідних томах цього багатотомного видання.

На порядку денному стоїть справа створення робочої групи для підготовки до видання листування історика. У львівському й київському історичних архівах, відділі рукописів Інституту літератури НАН України, меморіальному музеї М. Грушевського працює цілий ряд висококваліфікованих археографів-істориків, які б могли якісно і у стислий термін виконати таку роботу. Проблема лише в коштах. Уже зараз п. Г. Сварник і п. Т. Бурлакою підготовлені до видання з необхідними коментарями й передмовами два томи листів Михайла Сергійовича до К. Студинського й українських літераторів з рукописних фондів Інституту літератури ім. Т. Шевченка. І хоча вони не відповідають нашому принципу видання – друкування листів за абетковим принципом, мабуть, зволікати із справою друку цих двох томів не варто. Їх можна було б уже випускати в світ у єдиному поліграфічному оформленні, як перші томи повного зібрання епістолярії М. Грушевського.

Хотілося б також, аби щоденники М. Грушевського, підготовка яких до видання здійснюється зараз, готувалися на гідному рівні, що відповідає нинішньому стану археографії. Щоб, скажімо, щоденник О. Ф. Кістяківського був тією відправною точкою, від якої б, як від взірця, відштовхувалися упорядники мемуарів ученого-історика. У цих публікаціях уже недостатньо, мабуть, лише подавати текст щоденника, обмежуючися формальною передмовою, і зводити науково-довідковий апарат тільки до іменного та географічного покажчика. Більший наголос слід робити на коментар – найсоліднішу частину публікаторської роботи, що, як правило, виконує зараз функції приміток і робиться недбало, для проформи.

Специфіка щоденників М. Грушевського, особливо за 1904–1910 рр., є такою, що в більшості випадків записи мають, так би мовити, “закритий” характер, тобто сучасний читач бачить у них лише наслідки подій, рефлексії історика у зв’язку з подіями, про які ми сьогодні маємо невизначені, неясні уявлення. По всьому тексту розкидано безліч натяків на складні, малозрозумілі перипетії людських стосунків. Без докладного пояснення всіх цих складностей у коментарях джерельна вартість щоденників значно знижується, а, отже, вони будуть менш цікавими для дослідників та пересічного читача.

Науково-довідковий апарат можна розширити за рахунок предметно-тематичного покажчика, покажчика географічних переїздів М. Грушевського, хронологічного покажчика написання творів ученого і т. п.

За взірць нам мають служити дві прекрасно видані С. Єфремовим у 20-і роки у ВУАН книжки щоденника Т. Шевченка та його епістолярії. У цих томах науково-довідковий апарат складає 3/4 обсягу. С. Єфремову допомагали у праці співробітники кабінету шевченкознавства, дослідники й кваліфіковані спеціалісти з історії літератури, текстології, історії

культури, громадського руху тощо. Мабуть, і зараз доцільно подумати у цьому зв'язку про створення при Інституті археографії центру по виданню епістолярної спадщини М. Грушевського. Необхідною є координація

М. С. Грушевський. 1910-і рр.
(ЦДКФФА України, од.зб. 0-166804)

публікаторських зусиль архівістів, оскільки документи М. Грушевського відклалися в багатьох архівосховищах і принаймні в чотирьох (ЦДІА у Києві, ЦДІА у Львові, відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка й Інституті рукописів НБУ ім. В. І. Вернадського) досить активно розробляються. Але, звичайно, в сучасних умовах всезагальної фінансової кризи здійснити це дуже непросто.

Останнім часом перевидано збірку політичних творів М. Грушевського 1918 р. “На порозі нової України”, але це – лише незначна частина публіцистики вченого, яка вимагає якнайскорішого і найповнішого опублікування із звіткою першодруків за оригіналами рукописів історика в київському й львівському архівах ученого, бо і серед публіцистичних творів М. Грушевського ще далеко не все побачило світ.

Між тим, публіцистика М. Грушевського настільки актуальна, що іноді навіть не віриться, що ці статті написано вже майже 100 років тому. Зараз на часі зібрати всю публіцистику М. Грушевського, розпочати послідовне перевидання усіх його праць суспільно-політичного характеру. Деякі з них уже самим М. Грушевським було зібрано в збірники “Освобождение России и украинский вопрос”, “З біжучої хвилі”, “Наша політика”. Але ще більше лишилися непередрукованим, серед них – один із найцікавіших у “ЛНВ” циклів – статті під рубрикою “На українські теми”, що були заплановані М. Грушевським до видання у 1918 р., але так і не побачили світ.

При всій своїй специфічній відмінності всі ці три комплекси джерел:

щоденники й спогади, епістолярія, публіцистика – мають спільне внутрішнє поєднання. Їх об'єднує спільний зміст – українське громадсько-політичне життя модерної доби в різних його проявах: у щоденниках – на особистому, в листах – на груповому, в статтях – на громадському рівнях. Тому видається логічним провадити видавничу роботу над архівною спадщиною М. Грушевського паралельно по всіх трьох рівнях. Це дозволить доповнювати кожне з відповідних джерел необхідним фактичним матеріалом, краще сприймати подекуди “глухі”, незрозумілі місця в щоденниках або листах видатного ученого.

Дослідження життя та діяльності М. Грушевського не має, так би мовити, “самодостатнього” характеру, грушевськознавство не є замкненою ділянкою гуманітарних дисциплін. М. Грушевський був для політичної історії України, мабуть, тим, ким був для історії України 30–60-х рр. XIX ст. Т. Шевченко. Він фіксував на собі всі проблеми українського життя на зламі XX ст. До нього сходилися нитки всіх організаційних, наукових, культурних, громадських і партійних заходів нової генерації українських діячів. Отже, досліджуючи спадщину М. Грушевського, ми вивчаємо нові грані української історії новітнього часу.

П. С. СОХАНЬ,
директор Інституту української археографії
та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України,
член-кореспондент НАН України

НЕОПУБЛІКОВАНІ МАТЕРІАЛИ З КИЇВСЬКОЇ АРХІВНОЇ СПАДЩИНИ М. ГРУШЕВСЬКОГО

Не переслідуючи мети охарактеризувати всю видану архівну спадщину вченого, хочу наголосити в цій статті лише на тих матеріалах, котрі вимагають першочергової публікації. На часі вже видання повного зібрання творів, епістолярії й біографічних документів ученого. Чим у цьому плані може бути корисним особистий архів М. Грушевського, що зберігається в ЦДІАК України серед родинних документів Грушевських?

Більшість матеріалів творчого характеру – рукописи “Історії України-Руси”, “Історії української літератури”, монографії, студії, розвідки, рецензії, публіцистичні статті вже видрукувані. Місце знаходження робіт останніх літ життя, і передусім продовження двох фундаментальних серіалів, невідоме, в київському архіві вони не зберігаються. Натомість у фонді відклалися ранні історичні праці вченого студентської і навіть гімназичної пори, які цікаві сьогодні з точки зору дослідження ранніх етапів формування історичних поглядів і заінтересувань М. Грушевського.

Перша робота датована 1880 роком, коли Михайло Сергійович почав навчання в 1-ій тифліській гімназії. Твір на тему “Русская история до воцарения дома Романовых” був написаний чотирнадцятирічним юнаком у Владикавказі, можливо навіть коли він ще не став гімназистом. Чистовик рукопису обіймає 81 арк. Наступна робота була підготовлена через чотири роки. Гімназичний реферат “О схоластическом направлении” присвячений розвиткові наук в Україні до XIX ст.

CONTENTS

To Our Readers:	3
The Archival Legacy of Myxajlo Hrushevs'kyj: Archival Hrushevskiana	
SOXAN', P. S. Creative Legacy of M. S. Hrushevs'kyj in Present Times	4
HYRYCH, I. B. Unpublished materials from M. Hrushevs'kyj's Archival Legacy in Kyiv	7
Central State Archive of Societal Organizations of Ukraine (TsDAHO of Ukraine)	
PYRIH, R. Ja. Hrushevskiana in the Archive's Holdings	12
Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv (TsDIAK of Ukraine)	
HISCOVA, L. Z. On the History of the Hrushevs'kyj Collection (Fond)	16
PANOVA, M. A. and PANTJUXOVA, O. B. "Sincerely yours... M. Hrushevs'kyj" (Little Known Documents from the Family Archive)	18
MATJASH, I. B. "I have one joy — in my daughter..." (from letters of M.S.Hrushevs'kyj to K. M. Hrushevs'ka)	29
MYCYK, Ju. A. Correspondence: D. I. Javornyc'kyj to M. S. Hrushevs'kyj	38
Central State Historical Archive of Ukraine in L'viv (TsDIAL of Ukraine)	
MARTYNENKO, O. & SVARNYK, H. Documents and Materials of Myxajlo Hrushevs'kyj in the Archival Holdings	43
Central State Archive of Highest Agencies of Ukraine (TsDAVO of Ukraine)	
SHCHUS', O. J. March to November, 1917, in the Life of M. Hrushevs'kyj, the Statebuilder	48
State Archive of Odessa Ohlast', Manuscript and Early Printed Book Division of the O.M. Hor'kyj (Pjeshkov) Odessa National Scholarly Library	
XMARS'KYJ, V. M. & BJELOUSOVA, L. H. M. S. Hrushevs'kyj and Odessa Scholars	61
State Archive of the Ukrainian Security Service (SBU)	
PRYSTAJKO, V. I. & SHAPOVAL, Ju. I. Myxajlo Hrushevs'kyj in Unknown GPU-NKV Documents	69
Institute of Manuscripts of the V. I. Vernads'kyj National Library of Ukraine	
KIRZHAJEV, S. M. The Legacy of Myxajlo Hrushevs'kyj	79
A Document Without Further Commentary: Minutes of the Extraordinary Meeting of the Archeographic Commission of the All-Ukrainian Academy of Sciences (VUAN) on August 4, 1930	86
State Archives of the Russian Federation	
PAPAKIN, H. V. Documents on M. S. Hrushevs'kyj from Archival Repositories of the Russian Federation	87
BILOKIN', S. I. "A File About the Delegated From Halychyna (Galicia)... Professor M. Hrushevs'kyj" (From Holdings of the Ul'yanovsk Oblast State Archive)	92
PAS'KO, I. V. From the St. Petersburg Correspondents of M. S. Hrushevs'kyj: Letters to Aleksei Shakhmatov (Materials from the Archive of the Russian Academy of Sciences in St. Petersburg)	98
Assistance to Archivists	
Standard Regulations on an Archival Subdivision of a State Agency, Agencies of Municipal Government, State Enterprises, Institutions and Organizations	110
Standard Regulations Relating to an Expert Appraisal Commission of a State Agency, Agencies of Municipal Government, Enterprises, Institutions and Organizations	112
Information and Chronicle	
At the Central State Archive-Museum of Literature and Art (TsDAMLM) of Ukraine	
POKIDCHENKO, L. A. "And the righteous glory will be revived, the glory of Ukraine..."	116
SHEVCHENKO, S. L. Conference in Kirovohrad	118

Шановні колеги!

Рада Спілки архівістів України та редакційна колегія "Вісника САУ" запрошують Вас взяти участь в обговоренні актуальних проблем життя архівістів, реформування архівної справи в Україні та шляхів активізації діяльності місцевих відділень і осередків Спілки на сторінках "Вісника", черговий випуск якого зараз готується.

Повідомлення, запитання, побажання просимо надсилати за адресою: 252601, м.Київ, вул. Солом'янська, 24. Спілка архівістів України.

Телефон для довідок: 277-27-55.

До уваги працівників архівних установ

Українським державним науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства (УДНДІАСД) підготовлено **Перелік типових документів, що утворюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, організацій і підприємств, із зазначенням термінів зберігання документів.**

Перелік містить майже 2300 статей та охоплює всі види організаційно-розпорядчої, науково-технічної, науково-організаційної документації, яка утворюється в діяльності органів державної влади, підприємств, установ і організацій загальнодержавного, обласного, районного, міського, сільського рівня.

Він може використовуватися також підприємствами і організаціями недержавних форм власності.

Орієнтовна вартість одного примірника Переліку – 3 гривні.

Замовлення на Перелік із зазначенням необхідної кількості примірників слід направляти за адресою: *252601, м.Київ-110, вул. Солом'янська, 24. Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства.*

1-3 '96 **АРХІВИ
УКРАЇНИ**
ДО УВАГИ ЧИТАЧІВ!

Щойно вийшли у світ:

Грушевський М.С. Історія України-Руси. – В 11-ти т., 12-ти кн. – Т. IX-1. – К., 1996;

Епістолярна спадщина Михайла Грушевського (Покажчик до фонду № 1235 у ЦДІА України у м.Києві) / Упорядник І.Гирич. – К., 1996. – 107 с.

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України готує до друку щоденники М.Грушевського студентських років та львівського періоду діяльності; спільно з іншими інституціями планується видання листування М.Грушевського з К.Студинським, листів великого вченого до українських літераторів, його неопублікованих прозових творів.

З питань придбання та спонсорської підтримки видань звертатися до Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України за адресою: 252601, м.Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 4.

Тел. (факс) (044) 2285098.